

Marcin Hintz

Rozumienie wspólnoty kościelnej w ewangelicyzmie. Światowa Federacja Luterska jako rozwinięcie wizji eklezjologicznej Reformacji?

Ewangelicyzm czy szerzej protestantyzm jest trzecią rodziną współczesnego chrześcijaństwa. Pod względem liczbowym luteranie zrzeszeni w Światowej Federacji Luterskiej są grupą stanowiącą jedynie 70 milionów chrześcijan. Jednak ogólna liczba protestantów na świecie jest wielokrotnie większa – według różnych szacunków od 300 do 450 milionów, a licząc razem z anglikanami nawet 800 milionów chrześcijan należy do wspólnot protestanckich, spośród około 2,2 miliarda ogółu wyznawców tej religii¹.

Otwartym pytaniem pozostaje, w jakim stopniu tych kilkaset milionów chrześcijan tradycji protestanckiej pojmuje siebie jako wspólnotę i jak rozumie wzajemną łączność w ramach społeczności ciała Chrystusowego. Trzeba bowiem wyraźnie zaznaczyć, że nawet w rodzinie luterskiej nie ma jedności stołu i ambony pomiędzy członkami wspólnoty ŚFL i staroluteranami, a taka wspólnota ma przecież miejsce pomiędzy o wiele bardziej odległymi, przynajmniej teoretycznie, Kościołami – sygnatariuszami *Konkordii Leuenberskiej*. Zatem *de facto* pomiędzy luteranami, reformowanymi i metodystami w Europie formalnie istnieją i realnie funkcjonują znamiona jedności kościelnej sformułowane przez Lutera i Melanchtona. Poniższe studium zamierza wskazać przyczyny tego stanu, a zwłaszcza wyjaśnić, na czym polega dzisiaj ewangelicko-luterskie rozumienie wspólnoty kościelnej i jaką rolę może w nim pełnić ŚFL

¹ Encyklopedia Serwisu Ekumenicznego Kosciol.pl, hasło: *Chrześcijaństwo*, <http://www.kosciol.pl/chrzescijanstwo> (2012.10.03) podaje liczbę 1,8 mld.; serwis: PEW Forum, *Global Christianity. A Report on the Size and Distribution of the World's Christian Population*, <http://www.pewforum.org/Christian/Global-Christianity-exec.aspx>: 2,18 mld. chrześcijan w roku 2010 (2012.10.02).

Reformacja XVI wieku – początek nowej rodziny konfesyjnej

Dzieło odnowy Kościoła Zachodniego rozpoczęte przez ks. dra Marcina Lutra (1483-1546) miało być pierwotnie korektą stanu duchowego, moralnego i organizacyjnego struktury eklezjalnej funkcjonującej na Zachodzie Europy na początku XVI wieku. Realizacja projektu daleko przekroczyła wszelkie wyobrażenia twórcy.

Augustiański mnich, teolog biblista, od roku 1512 profesor Uniwersytetu w Wittenberdze, kaznodzieja kościoła miejskiego, znalazł się w środku historii Kościoła a nawet Europy Zachodniej wbrew swoim intencjom. Jego droga do Reformacji przebiegała wieloetapowo i dwutorowo: z jednej strony była ona wynikiem teologicznego, jak również pierwotnie i metodologicznie, filozoficznego namysłu², z drugiej zaś – wynikiem empirycznej analizy stanu ówczesnego życia religijnego i kościelnego w Rzymie, jak też duchowości w landach i miastach ówczesnego cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego³. Kwestia sprzedaży odpustów w miastach saksońskich przelała jedynie czarę goryczy Lutra i ludzi podobnie do niego myślących.

Szczególne piętno wywarła na młodym Lutrze wyprawa – piesza pielgrzymka do Rzymu odbyta jesienią 1510 r. i wiosną 1511 r., podczas której miał on sposobność dokładnie przyjrzeć się stanowi pobożności w wielu miastach niemieckich, a zwłaszcza w samym Rzymie, jak też realnej roli Kościoła w życiu zwykłych ludzi. Podejście szeregowych duchownych, jak i hierarchów kościelnych, do kwestii pokuty i zbawienia człowieka wywarło na nim bardzo głębokie, wysoce negatywne, wręcz przerażające wrażenie i wywołało ogromne rozczarowanie. Badacz reformatora bp Hanns Lilje (1899-1977) służbową podróż do Rzymu określił mianem *Intermezzo* na drodze ku Reformacji i podkreślił jej znaczenie dla kształtowania się tożsamości Lutra⁴.

Wśród luterologów trwa spór dotyczący datowania przejścia Lutra do nowego, reformacyjnego paradygmatu. Klasyczne i najbardziej rozpowszechnione rozumienie początku czy zarzewia Reformacji wskazuje na znaczenie interpretacji praktyki odpustowej prowadzonej przez dominikanina, papieskiego komisarza ds. odpustów na terenie Rzeszy Niemieckiej, wcześniej inkwizytora generalnego Polski, Jana Tetzla (1465-1519)⁵, przywołuje również

² R. M. Leszczyński, *Ojcowie Reformacji i filozoficzne wątki ich teologii*, Warszawa 2010, s. 35.

³ Stąd apel Lutra: M. Luter, *Do chrześcijańskiej szlachty niemieckiego narodu o ulepszenie chrześcijańskiego stanu* (1520), przekład ks. Jan Lasota, w: „Z Problemów Reformacji”, t. 6, 1993, s. 153-192.

⁴ H. Lilje, *Martin Luther*, Stuttgart 1964, s. 99.

⁵ A. Rondthaler, *Doktor Marcin Luter*, przejrzał i poprawił O. Bartel, Warszawa 1960, s. 10 nn.

autointerpretację Lutra, akcentując tak zwane „przeżycie w wieży” (*Turmerlebnis*) opisane przez Reformatora w *Tischreden*. Przełom reformacyjny pojmowany jest więc jako proces powolnej przemiany duchowej Lutra: przejście od załamania do wyzwolenia, czyli doznania łaski Bożej.

Franz Lau (1907-1973), podsumowując rozważania na temat datowania przemiany Lutra, stwierdza, że niemożliwe jest na podstawie zapisków Lutra oraz interpretacji jego pism wyznaczenie precyzyjnej daty owej wewnętrznej przemiany. Trzeba mówić raczej o pewnym wieloletnim procesie⁶.

Współczesny teolog Oswald Bayer broni zaś tezy, że początek reformacyjnego zwrotu wiąże się u Lutra z reinterpretacją sakramentu pokuty rozumianego jako *promissio absolutio*, czyli obietnica przebaczenia w wierze i owo wydarzenie należy datować przed rokiem 1518⁷. We wczesnych pismach Reformatora wyraźnie obecna jest teologia obietnicy.

Jak zauważa polski badacz Lutra, ks. Manfred Uglorz, wysoce wątpliwe jest, by Luter przed 1517 rokiem uważał siebie za człowieka powołanego do przeprowadzenia reformy chrześcijańskiego Kościoła⁸. Dopiero zewnętrzne okoliczności, a więc odrzucenie postulatów reformy przez kościelne władze zwierzchnie, poparcie uniwersytetu i braci z zakonu augustianów oraz protektorat księcia elektora saskiego a później wsparcie miast – to wszystko stworzyło wittenberskiemu profesorowi zewnętrzne ramy, prawdziwe możliwości szerszego oddziaływania, które w wyniku współdziałania szeregu czynników doprowadziły na przestrzeni około 50 lat, do powstania trzeciej wielkiej rodziny konfesyjnej w ramach chrześcijaństwa, czyli protestantyzmu.

To dzieło naprawy Kościoła zostało określone mianem Reformacji przez osoby jej nieprzychylne lub deprecjonujące jej znaczenie w historii Europy. Bywa też nazywane mianem reformy protestanckiej – takiego pojęcia używał, między innymi, niedawno zmarły francuski historyk Pierre Chaunu (1923-2009)⁹. Ze zrozumiałych względów rzymskokatolicki historycy Kościoła umniejszają znaczenie szesnastowiecznego dzieła odnowy chrześcijaństwa zapoczątkowanego przez Marcina Lutra, Filipa Melanchtona (1497-

⁶ F. Lau, *Marcin Luter*, tłum. J. Narzyński, Warszawa 1966, s. 37.

⁷ O. Bayer, *Promissio. Geschichte der reformatorischen Wende in Luthers Theologie*, Göttingen 1971, s. 164.

⁸ M. Uglorz, *Marcin Luter. Ojciec Reformacji*, Bielsko-Biała 2006, s. 44.

⁹ P. Chaunu, *Czas reform. Historia religii i cywilizacji (1250-1550)*, przeł. J. Grosfeld, Warszawa 1989.

1560) i Reformatora Pomorza oraz Danii Jana Bugenhagena (1485-1558)¹⁰. To samo dotyczy umniejszania znaczenia Reformacji szwajcarskiej przeprowadzonej dwuetapowo przez Ulrycha Zwingliego (1484-1531) i Jana Kalwina (1509-1564). Niektórzy historycy rzymskokatolicki, jak np. ks. Marian Banaszak, dostrzegają głębsze znaczenie szesnastowiecznego podziału Kościoła zachodniego¹¹.

Z kolei historycy proveniencji protestanckiej, jak np. Paul Johnson, w sposób szczególnie koncentrują się na Reformacji i jej znaczeniu w dwóch tysiącleciach istnienia chrześcijaństwa. Johnson świadomie nazywa protestantyzm „trzecią siłą”, widząc w ewangelickiej rodzinie konfesyjnej samodzielny, spójny paradygmat eklezjologiczny chrześcijaństwa¹².

Reformacja – w ewangelickim rozumieniu – to coś więcej niż tylko reforma, korekta, czasowy retusz Kościoła, jego teologii i struktury. Pojęcie to oznacza nie tylko powierzchowną zmianę, lecz tak naprawdę jest początkiem nowego paradygmatu teologicznego w ramach chrześcijaństwa, którego nie da się sprowadzić do drobnej korekty czy herezji w ramach prawosławia i katolicyzmu. To nowe pojęcie wspólnoty. Stąd można za Paulem Johnsonem nazwać protestantyzm trzecią siłą w chrześcijaństwie, choć drugą liczebnie. Przywołany wielokrotnie przez Jana Pawła II schemat czy metafora dwóch chrześcijańskich płuc, czyli prawosławia i katolicyzmu, jest krzywdzący dla tradycji ewangelickiej¹³. Ewangelicyzm luterański i reformowany powstał w ramach Kościoła zachodniego, wyłonił się ze średniowiecznego Kościoła łacińskiego, osiągając merytoryczną i metodyczną odrębność, stał się samodzielnym nurtem chryścianizmu, rozwinął własny, oryginalny model Kościoła.

Mimo wielu podobieństw Reformacji wittenberskiej i szwajcarskiej, na gruncie eklezjologii widoczne są pewne różnice w definiowaniu i rozumieniu

¹⁰ Takie ujęcie formułuje nawet krytyk współczesnego Kościoła rzymskokatolickiego: H. Küng, *Krótką historia Kościoła katolickiego*, Wrocław 2004.

¹¹ M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. III: Czasy nowożytne 1517-1758, Warszawa 1989, s. 7, 26 nn.

¹² E. E. Cairns, *Z chrześcijaństwem przez wieki. Historia kościoła powszechnego*, tłum. zbiorowe, Katowice 2003; P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, przekł. L. Engelking, M. Iwińska, A. Kaniewski i in., Gdańsk 1993, s. 341 nn.; podobnie starsze opracowania konfesyjne: P. Siebert, *Historia Kościoła*, przeł. A. Rondthaler i E. Wende, Warszawa 1938; A. Buzek, *Historia Kościoła*, Warszawa 1957.

¹³ Cyt. za: Jan Paweł II, *List apostolski „Euntes in mundum”*, w: *Europa jutra*, red. P. Kosłowski, Lublin 1994, s. 73.

nota ecclesiae, czyli cech konstytutywnych Kościoła, jak też jego ustroju. Luteranizm kładzie również o wiele większy akcent na znaczenie ksiąg wyznaniowych w życiu wspólnoty.

Ewangelicyzm augsburski jako Kościół ksiąg symbolicznych, czyli wyznaniowych, precyzyjnie określił w *Księdze Zgody* teologiczne pryncypia – tak zwane „sola”, wskazując na swój redukcjonistyczny charakter. Owych zasad Reformacji nie znajdziemy bezpośrednio w pismach Lutera, zostały one sformułowane w okresie klaryfikacji i petryfikacji reformacyjnej teologii, czyli w czasie sporów w łonie Reformacji. Po roku 1530 podstawową, obowiązującą księgą luteranizmu była *Confessio Augustana*, czyli *Konfesja Augsburska* zredagowana ostatecznie przez Filipa Melanchtona.

W roku 1546, po śmierci Marcina Lutera, niekwestionowanego autorytetu Reformacji środkowej i północnej Europy, choć niepopartego nigdy objęciem urzędu biskupa, nastąpiły poważne pęknięcia w ramach niedookreślonej teologicznie i niesformalizowanej wciąż wspólnoty. Powstały w obozie Reformacji luteranickiej dwa obozy: filipistów i gnezjoluteran. Ten pierwszy miał bardziej pojednawczy i ireniczny charakter, ten drugi pragnął być wierny spuściźnie twórcy teologii ewangelickiej, często zbyt dosłownie wierny.

Doprowadziło to do powstania sześciu głównych osi sporów teologicznych po roku 1546: 1) o wieczerzę pańską, 2) o rolę zakonu, 3) o rzeczy drugorzędne, czyli tak zwane adiafora, 4) o znaczenie dobrych uczynków, czyli spór majorystyczny, 5) spór synergistyczny, dotyczący kwestii współpracy człowieka w dziele zbawienia i wreszcie 6) spór o naturę usprawiedliwienia, wywołany przez zwolenników Osiandra, którzy twierdzili, że usprawiedliwienie dokonuje się przez wewnętrzne przyjęcie sprawiedliwości Chrystusa, jakby zamieszkanie w człowieku sprawiedliwości chrystusowej¹⁴. Jak widać, żaden ze sporów nie dotyczył bezpośrednio rozumienia wspólnoty, jedynie kwestia adiaforów dotyczyła *de facto* organizacji życia kościelnego.

Wszystkie te spory spowodowały jednak rosnący chaos w nieokrzesłym jeszcze i programowo niescentralizowanym Kościele ewangelickim i doprowadziły do reakcji władzy świeckiej. W poszczególnych księstwach Rzeszy Niemieckiej powstają więc tzw. lokalne zbiory ksiąg wyznaniowych, czyli *corpora doctrinae*. Współdziałanie książąt i rad miast doprowadziło do sytuacji

¹⁴ R. Kolb, *Jedność wyznania – droga do „Formuły Zgody”*, w: *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luteranickiego* [KWKL], Bielsko-Biała 2003, s. 376 nn.

zmuszającej teologów do stworzenia wspólnej nauki luterkańskiej, która miałyby łączyć i mieć charakter normatywny w kościołach krajowych.

Tak doszło do wydania *Formula Concordiae*, *Formuły Zgody* w roku 1577, a następnie do scalenia doktryny i wydania *Księgi Zgody*, czyli *Liber Concordiae* w roku 1580, czyli w 50. rocznicę ogłoszenia *Konfesji Augsburskiej*. Dopiero wydanie tego zbioru Ksiąg wyznaniowych zakończyło faktycznie etap formowania i formułowania luterkańskiej teologii, w tym i eklezjologii, czyli nauki o Kościele.

Kościoły ewangelicko-luterkańskie powstałe w XVI wieku i na przestrzeni kolejnych stuleci czerpały swą myśl teologiczną z Ksiąg wyznaniowych, czyli symbolicznych luterkanizmu. Księgi te, wśród których najważniejszymi są *Mały i Duży Katechizm* ks. dra Marcina Lutera oraz *Wyznanie*, czyli *Konfesja Augsburska*, zawierały całokształt teologii i duchowości luterkańskiej. Ważnym elementem określającym ich tożsamość było ewangelickie rozumienie Kościoła.

Luterkańską definicję Kościoła znajdujemy przede wszystkim w *Konfesji Augsburskiej* w artykułach V oraz VII. Artykuł V mówi o służbie Kościoła: *Abyśmy tej wiary dostąpili, ustanowiona jest służba nauczania Ewangelii i udzielania sakramentów. Albowiem przez Słowa i sakramenty, jak gdyby przez środki, udzielany jest Duch Świdy, wzniecający wiarę, gdzie i kiedy Bóg zechce, w tych, co słuchają Ewangelii*¹⁵.

Podstawowym zadaniem Kościoła, cechą konstytutywną, czyli *nota ecclesiae* jest głoszenie Ewangelii i udzielanie sakramentów. Artykuł VII dopełnia eklezjalny obraz o pojęciu jedności: *Kościoły nasze uczą, że jeden świdy Kościół trwać będzie po wszystkie czasy. Kościół zaś jest zgromadzeniem świdy, w którym się wiernie naucza Ewangelii i należąco udziela sakramentów. Dla prawdziwej tedy jedności Kościoła wystarczy zgodność w nauce Ewangelii i udzielaniu sakramentów. Nie jest to konieczne, aby wszędzie były jednakowe tradycje ludzkie albo obrzędy czy ceremonie ustanowione przez ludzi, wedle słów Pawła: „Jedna wiara, jeden chrzest, jeden Bóg i Ojciec wszystkich”*¹⁶. Luterkanizm bardzo szeroko sformułował wizję jedności wspólnoty: oparł ją nie na strukturze, rytuale, lecz zgodności w nauce Ewangelii i udzielaniu sakramentów. Istotę owej zgodności precyzować miały Księgi wyznaniowe.

¹⁵ CA V, KWKL, s. 144.

¹⁶ CA VII, tamże.

Na marginesie tej analizy zauważmy tezę współczesnego filozofa polityki, Zbigniewa Stawrowskiego, który sądzi, że właśnie za sprawą ewangelickiego rozumienia wspólnoty w okresie Reformacji powrócono w Europie do wizji nakreślonej w czasach *Edyktu Mediolańskiego*, czyli „wspólnoty wspólnot” opartej na idei wolności religijnej. W sposób szczególny idea ta znalazła swój wyraz w Konfederacji Warszawskiej z roku 1573¹⁷.

Ewangelickie Kościoły krajowe, powstałe w XVI wieku, rozumiały siebie jako społeczności lokalne, będące częścią Kościoła powszechnego. Zwierzchnikami Kościołów krajowych byli biskupi, superintendenci generalni, którzy nie mieli nad sobą żadnej zwierzchności o charakterze ponadnarodowym. W większości wypadków to lokalny władca, czasami monarcha był faktycznym zwierzchnikiem Kościoła.

Lokalność Kościoła była jednym ze znaków charakterystycznych dla luterkańskiej eklezjologii, czyli nauki o Kościele. Nie oznaczało to jednakże, że Kościoły te nie utrzymywały więzi z innymi bratnimi wspólnotami. Więź Kościołów skandynawskich z niemieckimi nie miała jednak żadnych podstaw formalnoprawnych, a jedynie duchowe. Taki stan rzeczy utrzymywał się aż do XIX w.

Poszukiwania wspólnoty globalnej – droga do powstania *Światowej Federacji Luterkańskiej*

W roku 2012 przypada znacząca 65. rocznica powołania do życia *Światowej Federacji Luterkańskiej*, która po wieloletnich działaniach przygotowawczych została formalnie założona nie jako wspólnota eklezjalna, lecz jako światowa organizacja będąca dobrowolnym zrzeszeniem Kościołów¹⁸. Owo podniosłe wydarzenie miało miejsce w szwedzkim mieście Lund podczas pierwszego Zgromadzenia Ogólnego, które obradowało w dniach od 30 czerwca do 6 lipca 1947 r. Od tego ważnego wydarzenia, mającego charakter początku pewnej nowej drogi ku głębszej wspólnocie, upłynęło już 65 lat.

¹⁷ Z. Stawrowski, *Wokół idei wspólnoty*, Kraków 2012, s. 221.

¹⁸ J.H. Schjorring, P. Kumari, N. Hjelm (Hg.), *Vom Weltbund zur Gemeinschaft. Geschichte des Lutherschen Weltbundes 1947-1997*, Hannover 1997, s. 56.

W 60. rocznicę aktu erekcyjnego ŚFL przedstawiciele Kościołów członkowskich oraz licznie zgromadzeni goście ekumeniczni spotkali się ponownie w Lund, by uczcić to historyczne wydarzenie¹⁹.

Dla organizacji kościelnej o światowym zasięgu 65 lat to bardzo niewiele. Biorąc pod uwagę globalny zasięg największego chrześcijańskiego Kościoła, czyli rzymskokatolickiego czy też równoległość istnienia tradycji prawosławnej na świecie, to bardzo krótki okres.

Musimy jednak zaznaczyć, że ów „mały jubileusz” pozostaje niejako w cieniu przygotowań ewangelików, nie tylko wyznania luterańskiego, do światowych obchodów jubileuszu 500-lecia Reformacji w roku 2017. W świetle 500 lat istnienia luteranizmu i rodziny Kościołów przyznających się do *Konfesji Augsburskiej*, ów mały jubileusz Federacji wydaje się być tym bardziej czymś zastanawiającym.

Poniżej ukażemy powody oraz racje wyjaśniające fakt, że przez ponad 400 lat krajowe kościoły luterańskie pozostawały w formalno-prawnej izolacji i nie tworzyły struktury ponadnarodowej. Wskażemy przesłanki teologiczne, które sprawiły, że w roku 1947 doszło do powstania Federacji oraz kierunki jej eklezjologicznej refleksji i samorozwoju.

Podczas tych 65 lat Federacja przeżywała okresy dynamicznego rozwoju, ale pojawiały się też rysy i momenty trudne. Celem tej prezentacji jest również przedstawienie rozwoju największej ewangelickiej organizacji kościelnej o światowym zasięgu i wskazanie głównych obszarów pracy eklezjologicznej na początku XXI w.

Zaznaczyć w tym miejscu należy też, że licząca 70 mln członków Światowa Federacja Luterańska – największa kościelna organizacja protestancka w XX w. pod względem liczby wiernych – została niedawno zdystansowana przez powstałą w wyniku fuzji²⁰ dwóch dotychczasowych organizacji kalwini-stycznych: Światową Wspólnotę (Komunię) Kościołów Reformowanych. Nowa organizacja kościelna powstała w roku 2010 i liczy obecnie 80 mln członków²¹.

Po roku 1580 *de iure* początkowo tylko Kościoły luterańskie w Rzeszy Niemieckiej posiadały zwartą doktrynę. Kościoły skandynawskie czy szerzej

¹⁹ <http://www.lutheranworld.org/lwf/> (2012.04.30).

²⁰ D. Bruncz, *Powstała Światowa Komunia Kościołów Reformowanych*, <http://www.ekumenizm.pl/article.php?story=20100618160228419&query=WCRC> (2012.05.12).

²¹ Strona własna WCRC: <http://www.wcrc.ch> (2012.05.12).

nordyckie nie uznały całości Księgi Zgody. Dania na przykład nigdy nie uznała ważności Formuły Zgody. Pod koniec XVI w. jedność wspólnoty luteranckiej w Europie była bardzo luźna i nieformalna. Pomoc, jakiej udzielił Gustaw II Adolf (1594-1632) krajom ewangelickim, miała podłoże wielorakie, nie tylko konfesyjne. Odsiecz wojsk szwedzkich, a zwłaszcza bitwa pod Lützen w roku 1632, w której zginął sam król, zwany "Lwem Północy", zostały jednak wykorzystane symbolicznie jako znak jedności luteranckiej²². Na marginesie dodajmy, że w tymże 1632 r., tuż przed śmiercią, król powołał do życia *Academia Dorpatensis*, czyli Uniwersytet w Dorpacie (obecnie Tartu w Estonii), który w XIX w. kształcił polskich teologów ewangelickich.

Na skutek wojen napoleońskich zburzony został dotychczasowy ład europejski, jaki się ustalił na podstawie Pokoju Westfalskiego z 1648 r., który zakończył wyczerpującą i krwawą wojnę trzydziestoletnią. Pokój ten sformułował, a właściwie ugruntował, zasadę *cuius regio, eius religio*, co oznaczało, że poddani muszą przyjąć wyznanie swego władcy lub emigrować. Na niemal dwa wieki Europa została podzielona na konfesyjne kraje. Poza Europą protestantyzm faktycznie nie istniał.

Po Kongresie Wiedeńskim (1815) władcy poszczególnych państw niemieckich, od których wyznania zależało dotychczas również wyznanie poddanych, znaleźli się w nowej sytuacji, polegającej na tym, iż w obrębie ich terytorium znalazła się nagle duża liczba inaczej wierzących.

Kolejnym symptomem zmian była Unia Pruska w łonie ewangelicyzmu. Król pruski Fryderyk Wilhelm III (1770-1840), będący sam ewangelikiem reformowanym, pod wpływem F.D.E. Schleiermachera (1768-1834) wprowadził w 1817 r. na terenie Prus unię kościelną, która w administracyjny sposób miała połączyć luteran i ewangelików reformowanych (kalwinistów) w jednym Kościele unijnym. Wywołało to gwałtowne sprzeciwy, szczególnie ze strony luteran. Kościoły luteranckie zaczęły ze sobą nie tylko nawiązywać kontakty, lecz także uświadamiać sobie jedność w wierze. Na tym podłożu zrodziło się wśród luteran coraz silniejsze pragnienie głębszej współpracy, teologicznego zbliżenia i budowania wspólnoty. Znalazło ono wyraz w organizowaniu wspólnych spotkań, czyli konferencji luteranckich, jak również w tworzeniu „ponadlandowych” wspólnych organizacji misyjnych i diakonackich. Poczucie wspólnoty i jedności zrodziło też myśl o zjednoczeniu wszystkich terytorialnych Kościołów luteranckich niemieckich w jeden Kościół.

²² P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, dz. cyt., s. 420.

W roku 1868 w Hanowerze powołano do życia *Powszechną Konferencję Ewangelicko-Luterańską*, która miała jednak bardzo ograniczony, bo jedynie niemiecki, zasięg działania. Organizacja ta w 1901 r. została przeobrażona w *Luterańskie Dzielo na rzecz Jedności*. Wtedy też Konferencja nabrała charakteru międzynarodowego i objęła swoją działalnością również inne kraje²³.

W 1901 r. odbyło się posiedzenie Konferencji w szwedzkim Lund, które zapoczątkowało nowy rozdział w historii zbliżenia i współpracy luteranizmu europejskiego. Od tego czasu przedstawiciele Kościołów luterańskich Skandynawii zaczęli uczestniczyć oficjalnie w pracach Konferencji. Organem Konferencji było znane szeroko czasopismo „Allgemeine Evangelische Lutherische Kirchenzeitung”, które wydawano aż do 1961 roku, kiedy zostało zastąpione przez „Lutherische Monatshefte”, ukazujące się do dziś, będące głównym czasopismem współczesnego niemieckiego luteranizmu.

Na terenie Stanów Zjednoczonych, gdzie pierwsi luteranie pojawili się już w roku 1638, możemy również wskazać cały szereg przedsięwzięć łączących najpierw poszczególne parafie w Kościoły (synody) stanowe, a następnie dążących do powstania rzeczywistej wspólnoty. W roku 1820 powołano do życia Synod Generalny Kościoła Luterańskiego w USA (*General Synod of the Evangelical Lutheran Church in the United States*) gromadzący luteran z synodów: Pensylwania, Nowy Jork, Północna Karolina, Maryland i Wirginia, Ohio i Tennessee²⁴.

Po I wojnie światowej w kręgach amerykańskich luteran powstała myśl o stworzeniu organizacji zrzeszającej Kościoły ewangelickie na całym świecie. Już w 1918 r. doszło do powstania w USA *Narodowej Rady Luterańskiej* (*National Lutheran Council*), która może być uważana za amerykański prototyp dzisiejszej Światowej Federacji Luterańskiej. Rada zrzeszała dziewięć niezależnych synodów.

Wynikiem podjętych wówczas przez amerykańskich luteran działań było powołanie do życia w roku 1923 *Światowego Konwentu Luterańskiego*. Wydarzenie to miało miejsce w historycznym dla luteran mieście Eisenach, w dniach od 19 do 24 sierpnia 1923 r. Pierwszym przewodniczącym Konwentu, w którym uczestniczył też delegat z Polski, został dr John Morehead z USA. Konwent nie był jednak organizacją prężnie działającą, zebrał się zaledwie na dwóch zjazdach: w roku 1929 w Kopenhadze oraz w 1935 r. w Paryżu. Or-

²³ G. Gaßmann, *Lutherischer Weltbund*, TRE, Bd. 21, s. 141.

²⁴ S. Grundmann, *Der Lutherische Weltbund. Grundlagen, Herkunft, Aufbau*, Köln-Graz 1957, s. 250.

ganizacja ta obejmowała swym zasięgiem jedynie Europę i Stany Zjednoczone, a więc pomijała Kościoły luterzańskie w Azji czy Afryce. II wojna światowa, a zwłaszcza kryzys niemieckiego protestantyzmu, doprowadziły do samoistnego ustania działalności tej struktury.

Bezpośrednio po II wojnie światowej w akcję pomocy humanitarnej dla krajów, które w sposób szczególny zostały dotknięte skutkami działań wojennych, włączają się też różne Kościoły chrześcijańskie. Ewangeliczne dezyderaty miłości bliźniego przekształcają się w działania o charakterze już nie lokalnym, lecz globalnym. Kościoły amerykańskie włączają się w organizowanie transportów z pomocą humanitarną, poznają osobiście członków innych Kościołów luterzańskich. Rodzi się idea stworzenia organizacji, która koordynowałaby te prace, prowadziła działania o charakterze ewangelizacyjnym, pomagała wysiedlonym, sierotom i wszystkim, którzy takiej pomocy potrzebują. Podkreślić więc należy, że u podstaw utworzenia ŚFL nie stały względy teologiczne, lecz przeważały te o charakterze praktycznym. Podjęto działania, głównie na osi Skandynawia – Niemcy – Stany Zjednoczone, mające na celu zwołanie pierwszego Zgromadzenia Ogólnego luteran, na którym zostałaby powołana Światowa Federacja.

Wkrótce po zakończeniu działań wojennych odnowiono międzykościelne kontakty, a pierwsze posiedzenie Wydziału *Światowego Konwentu Luterńskiego* odbyło się w grudniu 1945 r. w Kopenhadze, następne zaś w 1946 r. w Upsali. Na posiedzeniach tych postanowiono przekształcić dotychczasowy Konwent w światowy związek, który miałby trwalsze formy organizacyjne, większą operatywność i umożliwił Kościołom luterńskim ściślejszą współpracę oraz pogłębienie ducha jedności. Związkiem takim miała być *Światowa Federacja Luterńska*.

Historia Federacji jako historia Zgromadzeń Ogólnych

Pod koniec czerwca 1947 r. w Lund spotkali się przedstawiciele 47 przyszlých Kościołów członkowskich z sześciu kontynentów. Również polski Kościół Ewangelicko-Augsburski, na czele z ks. bp prof. Janem Szerudą (1889-1962), był członkiem założycielem Federacji.

Federacja na zgromadzeniu założycielskim określiła siebie jako międzynarodową, dobrowolną organizację zrzeszającą kościoły wyznania luterńskiego, czyli augsburskiego, ze wszystkich części świata. Zasady i cele Federa-

cji zawarte zostały w Statucie²⁵. Postanowiono, że podstawę doktrynalną stanowi Pismo Święte, trzy starokościelne symbole wiary oraz niezmiennona Konfesja Augsburska i Mały Katechizm. Pierwszym prezydentem został wybrany ks. prof. dr Anders Nygren, późniejszy biskup szwedzki, a na pierwszego sekretarza generalnego Federacji powołany został dr S. C. Michfelder z USA. Na siedzibę organizacji obrano szwajcarską Genewę. Na pierwszym Walnym Zgromadzeniu uchwalono statut, który z drobnymi zmianami obowiązuje do dziś.

ŚFL już w Lund wskazała jako cel swego działania zbliżenie i porozumienie chrześcijan, wpisując w ten sposób ekumenizm w podstawy swej działalności. Wyrazem tego ekumenicznego zaangażowania jest chociażby fakt, że siedziba ŚFL mieści się do dzisiaj w Genewie we wspólnym budynku ze Światową Radą Kościołów. Zgromadzenie w Lund określiło też formy pracy Federacji.

Powołano do życia Biuro Prasowe, które wydaje oficjalne kwartalniki w językach angielskim i niemieckim: „Lutheran World” od 1954 r. a „Lutherische Rundschau” od 1950 r. Ważnym dziełem było wydanie pod redakcją prof. dr Juliusa Bodensiecka w USA trzypięciotomowej *Encyclopedia of the Lutheran Church for the LWF* (Minneapolis 1965) w języku angielskim, nad którą prace trwały dziesięć lat.

Zaznaczyć należy, że największe przemiany w samorozumieniu Federacji nastąpiły podczas Zgromadzenia Ogólnego w 1984 r. w Budapeszcie, gdy delegaci Kościołów członkowskich przyjęli formułę „wspólnoty ołtarza i ambony”, rozumianą jako zasadę członkostwa i wzajemnych relacji między Kościołami ŚFL. To sformułowanie było tezą teologiczną, a zwłaszcza eklezjologiczną, dając wyraz specyficznemu luterzańskiemu pojmowaniu wspólnoty końca XX w.

Wydarzenie to potwierdzało zarazem jedność wiary, motywując kościoły krajowe do wejścia w nowy wymiar współdziałania oraz porzucenia myślenia w kategoriach odrębności. Zgromadzenie Ogólne w Budapeszcie zachowało jednak pojęcie „dobrowolnego stowarzyszenia” w Statucie ŚFL²⁶.

²⁵ Tekst jednolity w: J. Sojka, *Wieczerza Pańska jako nota ecclesiae w publikacjach Światowej Federacji Luterńskiej*, Praca doktorska w ChAT, Warszawa 2012, ANEKS.

²⁶ *Being and Living as a Communion of Churches: Taking the Next Steps Report of the Renewal Committee of LWF*, s. 13. <http://www.lutheranworld.org/lwf/wp-content/uploads/2010/12/Renewal-Committee-Report.pdf> (2012.09.11).

W 2010 r. odbyło się 11. Zgromadzenie Ogólne, które potwierdziło rozumienie swojej tożsamości w kategorii „wspólnoty Kościołów” oraz ustanowiło obowiązujące struktury zarządzania i administracji. Dobrze przysłużyły się one zarówno kościołom członkowskim, jak i działaniom ekumenicznym, sama zaś ŚFL okrzyła już w myśleniu o sobie jako o wspólnocie Kościołów.

Polski badacz ekumenizmu, Karol Karski, proponuje ukazanie rozwoju samoświadomości Federacji, poprzez opis punktów przelomowych, czyli Zgromadzeń Ogólnych²⁷. Odwołamy się poniżej do tej propozycji, szkicując tematykę poszczególnych Zgromadzeń.

1. 1947 – Zgromadzenie w Lund (Szwecja). Temat wiodący: „Zadania Kościoła luterńskiego w obecnej dobie”. Uchwalono Statut Federacji. Prezydentem wybrano Andersa Nygrena (Szwecja).

2. 1952 – Zgromadzenie w Hanowerze (Niemcy). Hasło: „Żywe Słowo w odpowiedzialnym Kościele”, prezydent: bp Hanns Lilje (Niemcy).

3. 1957 – Zgromadzenie w Minneapolis (USA). Hasło: „Chrystus wyzwala i jednoczy”. Prezydent: Franklin Clark Fry (USA).

4. 1963 – Zgromadzenie w Helsinkach (Finlandia), pod hasłem: „Chrystus dzisiaj”. Prezydent: Fredrik A. Schiotz (USA)

5. 1970 – Zgromadzenie w Evian (Francja). Prezydent: Mikko E. Juva (Finlandia), wiceprezydentem wybrany został ks. bp prof. Andrzej Wantuła, zwierzchnik Kościoła luterńskiego w Polsce. Hasło: „Posłani do świata”

6. 1977 – Zgromadzenie w Dar es Salaam (Tanzania). Tematyka: potępienie apartheidu, sformułowanie koncepcji eklezjalnej jedności w pojednanej różnorodności, która stała się dobrem wspólnym światowego ruchu ekumenicznego. Prezydent: Josiah M. Kibira (Tanzania). Hasło: „W Chrystusie – nowa wspólnota”.

7. 1984 – Zgromadzenie w Budapeszcie (Węgry). Postanowienia: zawieszenie Kościołów południowoafrykańskich praktykujących apartheid. Prezydentem wybrano bp. Zoltán Kaldy (Węgry), którego w roku 1987 zastąpił Johannes Hanselmann (Niemcy). Hasło: „W Chrystusie – nadzieją dla świata”.

8. 1990 – Zgromadzenie w Kurytybie (Brazylia). Wprowadzono zmianę w statucie pisząc o ŚFL jako o wspólnocie Kościołów, określono nową strukturę, wyłoniono Radę ŚFL składającą się z 49 członków, w tym minimum 40

²⁷ K. Karski, *Od Edynburga do Porto Alegre. Sto lat dążeń ekumenicznych*, Warszawa 2007, s. 180.

% kobiet. Postanowiono, że w skład Rady wchodzić będą w równych częściach reprezentanci Kościołów z półkuli południowej i północnej. Zgromadzenie to, pragnąc rozwiązać problem niespójności w myśleniu o ŚFL, umieściło w statucie stwierdzenie, że ŚFL jest *wspólnotą Kościołów (...) połączonych wspólnotą ambony i ołtarza*. Potwierdzono tym samym, że wspólnota wiary przenosi się na wspólnotę kościelną, a jednocześnie dobitniej zarysowano wyzwanie, przed jakim stają Kościoły członkowskie w codziennym życiu i misji oraz w zaangażowaniu ekumenicznym. Zgromadzenie wyznaczyło sobie za cel doprowadzenie do pełnej komunii pomiędzy Kościołami luterańskimi i anglikańskim. Prezydent: Gottfried Brakemeier (Brazylia). Hasło: „Usłyszałem wołanie mojego ludu”²⁸.

9. 1997 – Zgromadzenie w Hongkongu (ChRL). Zainicjowano proces uznawania przez Kościoły członkowskie ŚFL „Wspólnej Deklaracji o Usprawiedliwieniu” podpisanej pomiędzy ŚFL a Kościołem rzymskokatolickim²⁹. W tym roku wydano fundamentalny tom studiów „Od Światowego zrzeczenia do Wspólnoty”, będący podsumowaniem 50 lat drogi ŚFL. Prezydent: bp Christian Krause (Niemcy). Hasło: „W Chrystusie – wezwani do świadectwa”.

10. 2003 – Zgromadzenie w Winnipeg (Kanada), Prezydentem zostaje bp Mark Hanson (USA). Zgromadzenie obradowało pod hasłem: „Aby uleczyć świat”, koncentrując się na kwestii wizji pokoju, pojednania i przemian w „zaślepionym świecie”, który dotknięty jest wieloma konfliktami i niesprawiedliwością.

11. 2010 – Zgromadzenie w Stuttgarcie (Niemcy). Hasło: „Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj”. Postanowiono, że czwarta prośba Modlitwy Pańskiej ma zainspirować ŚFL do odpowiedzi na problemy dzisiejszego świata: wykluczenie, bieda, brak dostępu do czystej wody, HIV i AIDS, globalizacja neoliberalna, konflikty międzyreligijne, łamanie praw człowieka³⁰. Na prezydenta wybrano bp. Muniba Younana, zwierzchnika Ewangelicko-Luterańskiego Kościoła Palestyny.

²⁸ Za: <http://www.luteranie.pl/10sfl/historia.htm>. (2011.08.23).

²⁹ J.H. Schjorring, P. Kumari, N. Hjelm (Hg.), *Vom Weltbund zur Gemeinschaft. Geschichte des Lutherschen Weltbundes 1947-1997*, Hannover 1997.

³⁰ Serwis ekumenizm.pl, *Zgromadzenie Ogólne Światowej Federacji Luterańskiej rozpoczęte*, <http://www.ekumenizm.pl/article.php?story=20100721015958253> (2012.07.24).

Światowa Federacja Luterńska dzisiaj

Obecnie Światowa Federacja Luterńska zrzesza 145 Kościołów z 79 krajów, czyli według danych samej Federacji na koniec roku 2011: 70 308 294 wiernych. Sekretarzem generalnym, który kieruje pracami biura Federacji, jest obecnie, pełniący tę funkcję przez pierwszą kadencję, ks. Martin Junge, który zastąpił na tym stanowisko długoletniego sekretarza ks. Ishmaela Noko (1994-2010).

Pomiędzy obradami Rady, pracami ŚFL kieruje Komitet Wykonawczy, który składa się z Prezydenta, sześciu Wiceprezydentów wybieranych według klucza kontynentalnego, skarbnika i przewodniczących Komisji programowych. ŚFL jest członkiem Światowej Rady Kościołów.

ŚFL przeżywa obecnie umiarkowany rozkwit. Organizowane są wspólne programy badawcze, kontynuowane jest dzieło pomocy na rzecz krajów Afryki, wspiera się wiele regionalnych projektów. Federacja prowadzi też biura regionalne. Przez kilka lat funkcjonowało w Bratysławie biuro, którego celem była koordynacja działań ŚFL w Europie Wschodniej i Środkowej. W ramach ŚFL działa od wielu lat Instytut Badań Ekumenicznych w Strasburgu. ŚFL prowadzi również ograniczony dialog z agendami Unii Europejskiej.

Stale w strukturach ŚFL funkcjonują następujące wydziały i biura:

Służby dla Świata.

Misji i rozwoju.

Teologii i studiów.

Spraw Międzynarodowych i Praw Człowieka.

Komunikacji.

Stosunków ekumenicznych.

Poszczególne departamenty realizują rozmaite programy, w tym wieloletnie, m.in. udzielają pomocy, przyczyniają się do kształcenia i doksztalcenia duchownych (fundują stypendia), walczą o godność człowieka i równouprawnienie kobiet. Poza strukturą ŚFL znajduje się obecnie około 4 mln luteran, żyjących głównie w Stanach Zjednoczonych. Są to tzw. Kościoły staroluterskie, które nie praktykują wspólnoty ołtarza z innymi Kościołami, w tym z Kościołami zrzeszonymi w ŚFL.

W wielu krajach działają lokalne komitety narodowe, względnie komitety krajowe promujące dzieło ŚFL na gruncie lokalnym. W Polsce utworzono w roku 1955 Polski Komitet ŚFL, przemianowany w roku 1968 na Polski Oddział i znowu pod koniec lat 90. na Polski Komitet Krajowy ŚFL (KK).

Pracami Oddziału, a następnie Komitetu kierowali księża biskupi: Karol Kotula, Andrzej Wantuła, Janusz Jagucki i Jan Szarek. Obecnie, zgodnie z trendem panującym w ŚFL, pracami KK kieruje osoba niebędąca zwierzchnikiem Kościoła. Zarząd KK składa się z: bp. Marcina Hintza, ks. Adama Maliny i diakon Aleksandry Błahut-Kowalczyk. Głównym zadaniem tego gremium jest promowanie idei światowego luteranizmu, budowanie więzi wspólnotowej luteran poprzez organizowanie sympozjów, konferencji naukowych, publikacji i tłumaczeń. Ostatnia znacząca konferencja odbyła się 27 listopada 2007 r. i była poświęcona 60-leciu ŚFL.

Zakończenie

Jak zauważa Zygmunt Bauman, w książce *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, w epoce płynnej nowoczesności czy szerzej płynnej rzeczywistości wyznawcy religii lokują się w dwóch formacjach: zamkniętej twierdzy oraz bardziej otwartej wspólnoty. Bauman zarazem przepowiada zmierzch wspólnoty jako takiej, a zwłaszcza religijnej³¹. Według piewcy ponowoczesności i krytyka chrześcijaństwa, wspólnota odbiera człowiekowi część wolności, obdarzając go mniej lub bardziej iluzorycznym poczuciem bezpieczeństwa.

Współczesnemu luteranizmowi obcy jest model wspólnoty rozumianej jako twierdza czy też, odwołując się do Hymnu Reformacji, pojmowanej jako „warowny gród”. Zresztą warto wskazać, że bojowa w swym przekazie pieśń „Warownym grodem” autorstwa Marcina Lutera mówi, że to ani Kościół, ani żadna inna instytucja ziemską może być trwałym oparciem, warownią, twierdzą, lecz sam Bóg³². I jeszcze zaznaczyć należy, że Luter napisał „nasz Bóg”, czyli Bóg wspólnotowo wyznawany. Tym, co pozostanie dla każdego chrześcijanina, jak i dla całej wspólnoty, największym darem i najwyższą wartością, jest Słowo Boże. Słowo Boże, czyli Ewangelia – jak zostało to określone w CA V – oraz sakramenty są elementami, które wiążą wspólnotę luterańską na świecie.

Światowa Federacja Luterańska pojmowana jako duchowa wspólnota kościołów lokalnych, dążąc do zacieśnienia współpracy Kościołów luterańskich na świecie, pozostawia im jednak daleko posuniętą autonomię i możli-

³¹ Z. Bauman, *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, przekł. J. Margański. Kraków 2008, s. 66.

³² *Śpiewnik Ewangelicki*, Bielsko-Biała 2002, pieśń 265,1.

wość samodzielnego kreowania sądów czy kontynuowania lokalnych tradycji. Federacja stanowi więc dopełnienie programu jedności naszkicowanego na kartach Ksiąg Wyznaniowych. ŚFL jest jednocześnie promotorem ekumenizmu, postrzega swą misję w budowaniu i pogłębianiu wspólnoty pomiędzy wszystkimi wyznawcami Chrystusa.

Odwołując się do epoki, w której żyjemy, można powiedzieć, że luternizm to wciąż „płynna”, otwarta wspólnota, nade wszystko o duchowym, a nie instytucjonalnym charakterze. To zarazem stanowi o jej sile. Tak sformułowana idea wspólnoty kościelnej oznacza również swoistą alternatywę dla wspólnot o charakterze integrystycznym, czyli nazywanych „zamkniętymi twierdzami”.

Summary: The Understanding of the Church Communion in Protestantism. The Lutheran World Federation as a Fulfilment of the Vision of the Ecclesiology of Reformations?

The beginning of the 16th century in western Christianity's history was marked by the appearance of its third tendency, i.e. the Protestantism. In its two main confessional variants (Lutheranism, Calvinism) the protestant theology phrased different models of understanding of a church. The Lutheran ecclesiology was defined in *The Augsburg Confession*, Art. 5: “That we may obtain this faith, the Ministry of Teaching the Gospel and administering the Sacraments was instituted”. Teaching the Gospel and administering the Sacraments are thenceforth *notae ecclesiae*, i.e. constitutive marks of a church. In the 16th century and later the bond between autonomous, national Lutheran churches had only a spiritual character.

Bringing the Lutheran World Federation to life in 1947 was a result of a long process of looking for a deeper bond between the Lutherans all over the world.

LWF's ecclesiology was developed on consecutive General Assemblies. In 1984 in Budapest the member churches' delegates accepted the “pulpit and altar fellowship”, understood as a principle of membership and relations between LWF's member churches. 1990 the Assembly in Curitiba (Brazil) introduced a change to the status, describing the Federation as a communion of churches. In the 21st century the communion of Lutheran churches is based on the Reformation's idea of spiritual communion of believers, gathered around the common teachings of Gospel and altar, aiming at closer cooperation in the world, with advanced autonomy and possibility to formulate

opinions independently or to continue local traditions. It is a completion of Reformation's ecclesiological vision and an alternative model to integralist visions.

Keywords: The church, church community, ecclesiology, Protestantism, LWF

ks. bp Marcin Hintz – (ur. 1968), duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (Luterańskiego), biskup Diecezji Pomorsko-Wielkopolskiej, dr hab. teologii ewangelickiej, profesor nadzwyczajny, kierownik katedry teologii systematycznej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Członek Synodu Kościoła, przewodniczący Komisji ds. teologii i konfesji. Autor ponad 100 artykułów naukowych i popularnych, redaktor, autor książek: *Etyka ewangelicka i jej wymiar eklezjalny. Studium historyczno-systematyczne*, Warszawa 2007, *Chrześcijańskie sumienie. Rozważania o etyce ewangelickiej*, Katowice 2006. Redaktor naczelny GRE.